

DOI 10.37491/UNZ.71.6
УДК 347.4 (477)

Олег ОМЕЛЬЧУК¹

ВПЛИВ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ НА ДИНАМІКУ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОГО ПРАВОВІДНОШЕННЯ

Досліджується вплив способів захисту суб'єктивних цивільних прав на динаміку договірною зобов'язального правовідношення. Визначено наукові підходи до розуміння понять «захист» та «захист цивільних прав». Вказано на актуальність розуміння поняття «захисту цивільних прав» як застосування системи способів, передбачених законом, спрямованих на «триплицення порушення, поновлення чи визнання цивільного права або компенсації завданої правомочній особі шкоди». Охарактеризовано особливості та визначено поняття способів захисту суб'єктивних цивільних прав. Розмежовано поняття «способи захисту» та «заходи захисту». Охарактеризовано види способів цивільних прав, а саме спеціальні та загальні способи. Зроблено висновок, що спеціальні способи захисту цивільних прав передбачено правовими нормами, що регулюють конкретні правовідносини, зокрема щодо договірних зобов'язальних правовідносин. Визначено, що цивільне законодавство надає кожній особі право на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання (ч. 1 ст. 15 ЦК України), тобто підставою захисту цивільних особистих немайнових та майнових цивільних прав є їх порушення, невизнання та оспорювання. Вказується, що в окре-

¹ доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік Академії наук вищої освіти України, ректор, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
info@univer.km.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-4057-380X>.

мих видах договірних зобов'язань застосовуються способи захисту, які є заходами відповідальності. Досліджено зіставлення понять «заходи оперативного впливу» та «способи самозахисту», в результаті чого визначено, що заходи оперативного впливу становлять різновид способів самозахисту, оскільки їм притаманна низка спільних ознак. Доведено, що будь-яке правовідношення перебуває у динаміці, що пов'язана з юридичними фактами від моменту свого виникнення і до моменту припинення, які здебільшого віддалені один від одного в часі та просторі. Обґрунтовано, що на етапі виникнення договірною зобов'язального правовідношення можливе застосування як загальних, так і спеціальних способів захисту цивільних прав. Поряд із виникненням правовідношення важливе місце займають етапи зміни та припинення правовідношення.

Ключові слова: захист, цивільне суб'єктивне право, способи захисту, динаміка правовідношення.

Сутність поняття «зобов'язання» розкрита на законодавчому рівні у ч. 1 ст. 509 Цивільного кодексу України (ЦК України), як правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Договірне зобов'язальне правовідношення, як і будь-яке інше правовідношення, перебуває в динаміці, що пов'язано з юридичними фактами від моменту свого виникнення і до моменту припинення. Для належного існування суб'єктивного цивільного права передбачено можливість їх захисту за допомогою конкретних способів, які мають безпосередній вплив на кожен етап динаміки цивільного договірною правовідношення. Як зазначає В. П. Грібанов, якщо проголошене законодавцем суб'єктивне право, надане уповноваженій особі, не забезпечене від правопорушення необхідними засобами захисту, воно є лише «декларативним правом» [1, с. 104].

Важливу роль для захисту цивільних прав має спосіб їх захисту. Одними із перших наукових праць, присвячених способам захисту, були дисертаційні праці С. М. Кожевнікова «Меры защиты в советском праве» (1968 р.) [2] і Г. Н. Стоякіна «Меры защиты в советском праве» (1973 р.) [3]. Питанням динаміки зобов'язальних правовідносин та способів захисту цивільних суб'єктивних прав присвячена увага таких науковців як: С. М. Бервено, Ю. Ф. Беспалов, Т. В. Боднар, Н. Ю. Голубева, Р. В. Гринько, О. П. Вершинін, Л. М. Звягинцева, О. О. Кот, І. Г. Побірченко, С. О. Погрібний, Ю. Д. Притика, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатеева, Н. А. Чечина та інших.

Метою статті є дослідження впливу способів захисту суб'єктивних цивільних прав на динаміку договірною зобов'язального правовідношення.

Загалом, у доктрині існують різні підходи до розуміння поняття «захист» та «захист цивільних прав». Проаналізуємо деякі з підходів до визначення поняття «захист»:

1) це міра дозволеної поведінки правомочної особи, що виражена в можливості самостійно або за допомогою юрисдикційних органів застосувати до зобов'язаної особи заходи державно-примусового характеру з метою усунення перешкод у здійсненні суб'єктивного права або відновлення його у попередній стан чи покарання за порушення [4, с. 234];

2) «правомірна реакція учасників», яка надає суб'єктам захисту характеру активних дій з реалізації права на захист, що дозволяє встановити підставу і мету захисту, проаналізувати окремі види дій із захисту цивільних прав, а також виявити їх взаємозв'язок і єдність [5, с. 18];

3) реальне відновлення порушеного права або інтересу [6, с. 62];

4) комплексна система заходів, вживаних для забезпечення вільної і належної реалізації суб'єктивних прав, включаючи судовий захист, законодавчі, економічні, організаційно-технічні й інші засоби і заходи, а також самозахист цивільних прав [7, с. 169].

Під поняттям «захист цивільного права» науковець Т. В. Боднар розуміє реалізацію встановленого законом суб'єктивного права особи на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання шляхом застосування обраних самою особою чи встановлених договором або актами цивільного законодавства правоохоронних заходів — способів захисту цивільних прав [8, с. 114]. Р.В. Гринько обґрунтовує, що захист цивільних прав та інтересів виявляється через його здійснення, а саме через застосування системи способів, передбачених законом, спрямованих на «припинення порушення, поновлення чи визнання цивільного права або компенсації завданої правомочній особі шкоди» [9, с. 11–12]. Ми підтримуємо підхід запропонований Р.В. Гриньком, оскільки науковець під час визначення поняття акцентує увагу на застосуванні системи способів захисту як важливого елементу захисту суб'єктивного права.

Характерною специфікою захисту цивільних прав та інтересів є те, що кожен обирає сам способи захисту, а також порядок їх застосування. ЦК України надає можливість широкого застосування таких порядків захисту, як: судового захисту — захист цивільних прав та інтересів може здійснюватися судом (ст. 16), адміністративного захисту — Президентом України, органами державної влади, органами влади АРК або органами місцевого самоврядування (ст. 17), захисту нотаріусом (ст. 18), самозахисту (ст. 19) [10].

ЦК України надає кожній особі право на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання (ч. 1 ст. 15 ЦК України), тож можемо вести мову про те, що підставою захисту цивільних особистих немайнових та майнових прав є їх порушення, невизнання та оспорювання.

У юридичній літературі та практиці виникає проблема щодо розмежування понять «способи захисту» та «заходи захисту».

А. О. Левков стверджує, що поняття спосіб захисту є самостійним тому, що права можуть захищати за допомогою різних правових засо-

бів [11, с. 8]. Протилежну викладеній позицію займав С. М. Братусь, на думку якого немає необхідності виокремлювати способи захисту в самостійну, відмінну від відповідальності категорію, оскільки те, що для зобов'язаної особи є відповідальністю, для правомочної — способом захисту [12, с. 123].

Так, окремі способи захисту, передбачені законом, мають не відновлювальний, а попереджувальний характер. Наприклад, «при укладенні договору купівлі-продажу продавець зобов'язаний попередити покупця про всі права третіх осіб на товар, що продається (права наймача, право застави, довічного користування тощо)» (ст. 659 ЦК України). Водночас деякі способи захисту володіють правозабезпечуючим характером. Так, наприклад, для забезпечення інтересів одержувача ренти за договором ренти у ЦК України передбачено два способи захисту: «у разі передання під виплату ренти земельної ділянки або іншого нерухомого майна одержувач ренти набуває право застави на це майно» (ч. 1 ст. 735) і «встановлення обов'язку платника ренти застрахувати ризик невиконання ним своїх обов'язків за договором ренти» (ч. 3 ст. 735) [13, с. 67].

Щодо визначення поняття «способи захисту», то в науці пропонують різні підходи. М. С. Малейн під способами захисту розуміє санкції, які застосовуються в цивільних правовідносинах, що можуть створювати негативні для особи наслідки, але не пов'язані з осудом її поведінки [14, с. 45–53]. Подібну позицію займає і Є. О. Харитонов, на думку якого «для того, щоб відмежувати міри відповідальності від мір захисту, необхідно враховувати, що покладання юридичної відповідальності, стягнення в цьому випадку майнових санкцій завжди пов'язано з осудом поведінки правопорушника. Такий осуд спочатку виражається у відповідній правовій нормі, де така поведінка засуджується взагалі. Потім осуд поведінки порушника відбувається вже на конкретному рівні — при винесенні рішення судом. Коли ж йдеться про міри захисту, то осуду з боку держави і суспільства немає. Є лише обов'язок відшкодувати збиток. В іншому випадку сторони повертаються у вихідне положення, що існувало до порушення, і при цьому негативних наслідків немає, як, наприклад, при двосторонній реституції, — кожен залишається «при своїх інтересах» [15, с. 502].

Г. Я. Стоякіна способи захисту визначає як засоби правового впливу, які застосовуються до зобов'язаного суб'єкта незалежно від його вини і спрямовані на захист суб'єктивного права або правопорядку шляхом відновлення майнових або особистих немайнових благ правомочного або шляхом призупинення дій, які порушують право [3, с. 5].

На думку Д. М. Кархальова, цивільно-правові способи захисту — це передбачені законом санкції, які застосовуються у примусовому порядку або здійснюються добровільно у формі відновлення становища, що існувало до порушення, або призупинення дій, які порушували право (або створювали загрозу його порушенню), або визнання суб'єктивного права (або факту) [16, с. 83].

Також під способами захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів розуміють передбачені договором, законом або звичаєм ділового обо-

роту матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких заінтересована особа, право якої порушено, невизнаного чи оспореного, має змогу припинити його порушення, здійснити його відновлення і в такий спосіб реалізувати надане їй суб'єктивне цивільне право на захист [17, с. 106].

На думку В. В. Вітрянського, способами захисту цивільних прав є передбачені законом засоби, за допомогою яких може бути досягнуто припинення, попередження, усунення порушень прав, їх відновлення та (або) компенсація втрат, спричинених порушенням прав [18, с. 776].

В. А. Хохлов називає способи захисту заходами захисту [19, с. 93–98]. О. П. Сергеев під способами захисту цивільних прав розуміє закріплені в законі матеріально-правові заходи, що мають примусовий характер, за допомогою яких здійснюється відновлення або визнання порушених або оспорюваних прав, які впливають на правопорушника [20, с. 268].

Узагальнивши підходи, кожен з науковців має рацію, однак О.П. Сергеев запропонував найбільш вдалий підхід до розуміння поняття «способи захисту цивільних прав».

Також у науці цивільного права способи захисту визначають як передбачені законом дії, що безпосередньо спрямовані на захист суб'єктивних цивільних прав та пропонують такі види:

- 1) загальні;
- 2) спеціальні [21, с. 97–98].

Загальні способи захисту суб'єктивного цивільного права визначено ст. 16 ЦК України та їх дія поширюється, як правило, на всю сукупність цивільних прав [21, с. 98–99].

Загальний перелік способів захисту цивільних прав та інтересів визначено ст. 16 Цивільного кодексу України:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб).

Проте його невичерпність дає можливість для широкого вибору, зокрема сторони у договірних правовідносинах можуть визначити такий спосіб захисту, який буде влаштовувати кожному зі сторін при невиконанні своїх зобов'язань [22, с. 69].

Серед загальних способів захисту цивільних прав до заходів цивільно-правової відповідальності за порушення договірної зобов'язання законодавством відносяться п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України відшкодування

збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди та п. 9 ч. 2 ст. 16 ЦК України відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Спеціальні способи захисту цивільних прав передбачено правовими нормами, що регулюють конкретні правовідносини, зокрема щодо зобов'язальних правовідносин [21, с. 98–99]. У юридичній літературі до найбільш розповсюджених способів захисту, що застосовуються в зобов'язальних правовідносинах, відносять заходи оперативного впливу, які дозволяють найбільш оперативно, швидко захистити цивільні права та інтереси кредитора від порушення неюрисдикційним шляхом [9, с. 17] (наприклад, відмова від договору, відмова від прийняття виконання, призупинення виконання, притримання тощо).

Законодавчі позиції отримали підтримку серед науковців, О. О. Кот стверджує, що на сучасному етапі сформовано два підходи до розуміння поняття «способи захисту цивільних прав».

Відповідно до першого підходу загальні способи захисту мають допоміжний (субсидіарний) характер і застосовуються тільки в разі відсутності закріпленого в нормі закону спеціального способу захисту. Відповідно до другого — незалежно від характеру способу захисту як загального, так і спеціального — вони можуть застосовуватися одночасно [29, с. 98].

Водночас обидва підходи мають свої застереження. Так, перший не враховує численні випадки одночасного застосування загального та спеціальних способів захисту (зокрема, визнання договору недійсним і реституція, визнання права в поєднанні зі спеціальними способами тощо). Другий підхід є недостатньо обґрунтованим у тих випадках, коли за своєю природою можуть бути застосовані як загальний, так і спеціальний способи захисту, однак перевага повинна віддаватися саме спеціальному [29, с. 98].

В окремих видах договірних зобов'язань застосовуються способи захисту, які є заходами відповідальності. Наприклад, вимога про стягнення процентів за користування чужими грошовими коштами виникає у продавця за договором купівлі-продажу у випадку прострочення оплати товару покупцем (ч. 3 ст. 692 ЦК України). Розширене тлумачення ч. 3 ст. 692 ЦК України ми знаходимо у ч. 2 ст. 625 ЦК України, де зазначається, що «боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом».

У разі порушення договірних зобов'язань також застосовуються способи самозахисту. На думку С. М. Бервено, способами самозахисту юридичного характеру протидії порушенню цивільних прав можна вважати, зокрема в договірних зобов'язаннях застосування стороною так званих оперативних санкцій на противагу невиконання іншою стороною договірних зобов'язань (наприклад, у разі неоплати покупцем проданого товару продавець може відмовитися від його передачі покупцеві; притримання майна боржника кредитором) [24, с. 214–215].

О. І. Антонюк зазначає, що із передбачених у ст. 16 ЦК України способів захисту самозахист може здійснюватися лише такими засобами, як: зміна правовідносин здійснюється таким чином: у разі порушення зобов'язання однією стороною друга сторона має право частково відмовитися від зобов'язання, внаслідок чого умови зобов'язання змінюються; припинення правовідносин — одностороння відмова від договору [25, с. 79].

Для вирішення питання про зіставлення заходів оперативного впливу зі способами самозахисту Р. В. Гринько визначає характерні ознаки цих правових категорій:

- 1) здійснюються в разі порушення суб'єктивного права особи або реальної загрози такого порушення;
- 2) застосовуються самостійно та в односторонньому порядку, без звернення до суду чи іншого органу, який здійснює захист цивільного права;
- 3) можливість їх реалізації має бути передбачена в законі або договорі;
- 4) становлять дії юридичного та фактичного характеру;
- 5) виконують правоохоронну функцію, а у випадках, передбачених законом чи договором, — функцію забезпечення виконання зобов'язання;
- 6) можуть спричиняти настання невігідних наслідків майнового характеру [9, с. 84–85].

Також погодимося з тезою науковця, що заходи оперативного впливу становлять різновид способів самозахисту, оскільки їм притаманна низка спільних ознак.

Отже, визначивши поняття та види способів захисту цивільних прав, дослідимо питання їх впливу на динаміку зобов'язального цивільного правовідношення.

Будь-яке правовідношення перебуває в динаміці, що пов'язана з юридичними фактами від моменту свого виникнення і до моменту припинення, які здебільшого віддалені один від одного в часі та просторі. Водночас вони не є ізольованими стадіями, а становлять етапи єдиного процесу розвитку правовідношення. Не є винятком і зобов'язальне правовідношення [9, с. 24]. Як зазначав Р. Саватьє, зобов'язання не лише довговічні, вони також рухливі та гнучкі, вони виражають потенційну можливість трансформації [26, с. 306].

Зобов'язальні правовідносини перебувають у динаміці, тобто вони виникають, змінюються та припиняються. Н. Ю. Голубева пропонує розглядати цивільне зобов'язання у контексті динамічного цивільного правовідношення [27, с. 5]. На її думку, в зобов'язанні відображається динаміка цивільних прав і обов'язків, тобто зобов'язання опосередковує цивільний оборот [27, с. 14]. Таким чином, динаміка зобов'язального правовідношення становить юридичний зв'язок між сторонами [28, с. 168].

Динаміка зобов'язального договірною правовідношення починається з моменту його виникнення та закінчується його припиненням. Значення юридичних фактів як підстави виникнення і розвитку договірною зобов'язального правовідношення зумовило включення договору до ст. 11 ЦК України [10]. Зобов'язання припиняється частково або в повному обся-

зі на підставах, встановлених договором або законом (ч. 1 ст. 598 ЦК України). Водночас зобов'язальні правовідносини з моменту виникнення та припинення можуть бути змінені.

Слід звернути увагу на те, що відповідно до ч. 2 ст. 16 ЦК України суд може захистити цивільне право або інтерес у будь-який спосіб, що встановлений договором або законом. За ЦК України сторони, укладаючи договір, мають право передбачити особливі способи захисту своїх прав на випадок їх порушення контрагентом. На практиці це нормативне застереження може реалізуватися шляхом включення до договору певних заходів оперативного впливу, які узгоджуються сторонами та набувають статусу обов'язкових для сторін умов договору [29, с. 14].

Зокрема, ст. 670 ЦК України встановлено заходи оперативного впливу на продавця в разі порушення ним умов договору купівлі-продажу щодо кількості товару. Якщо продавцем передано покупцеві меншу кількість товару, ніж визначену договором купівлі-продажу, покупець наділений правом вимоги передання кількості товару, якої не вистачає, або відмови від переданого товару та його оплати, а якщо він оплачений — право вимоги повернення грошової суми, яка сплачена за нього.

Відповідно до ст. 708 ЦК України в разі продажу товару неналежної якості покупець за договором роздрібною купівлі-продажу має право вимагати від продавця або виготовлювача безоплатного усунення недоліків товару або відшкодування витрат, здійснених покупцем чи третьою особою, на їх виправлення; вимагати від продавця або виготовлювача заміни товару на аналогічний товар належної якості або на такий самий товар іншої моделі з відповідним перерахунком у разі різниці в ціні; вимагати від продавця або виготовлювача відповідного зменшення ціни; відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми.

За договором підяду на підставі ч. 2 ст. 848 ЦК України передбачено право замовника відмовитися від договору та вимагати відшкодування збитків у разі, якщо підрядник своєчасно не розпочав роботу або виконує її настільки повільно, що закінчення її у строк стає явно неможливим. Згідно зі ст. 1052 ЦК України, якщо позичальник не виконав передбачених договором позики обов'язків щодо забезпечення повернення позики (так само, як і в разі втрати забезпечення виконання зобов'язання або погіршення його умов за обставин, за які позикодавець не несе відповідальності), позикодавець наділяється правом вимагати від позичальника дострокового повернення позики та сплати процентів.

На етапі виникнення договірних зобов'язальних правовідношення можливе застосування такого способу захисту цивільних прав, як визнання правочину недійсним. Оспорюваний правочин може бути визнаний судом недійсним за наявності заперечень його дійсності на встановлених законом підставах з боку однієї зі сторін правочину або іншої зацікавленої особи (договори, укладені під впливом помилки, обману чи насильства, а також договори, укладені в результаті зловмисної угоди представників сторін).

Отже, на етапі виникнення договірною зобов'язального правовідношення можливе застосування як загальних, так і спеціальних способів захисту цивільних прав.

Водночас з моменту виникнення зобов'язальні правовідносини можуть бути змінені. Як зазначає Б. Б. Черепакін, правовідносини можуть зазнати тих чи інших змін у змісті або в суб'єктному складі, зберігаючи інші свої ознаки, продовжуючи існувати у зміненому вигляді [30, с. 310].

При цьому, як наголошує О. О. Красавчиков, виключається можливість зміни правовідношення у двох напрямках одночасно [31, с. 89].

Зміна зобов'язального правовідношення є найскладнішим моментом його динаміки, незалежно від того, чи є зміна правовідношення наслідком правопорушення чи ні [28, с. 173]. Особливість зміни правовідношення полягає у тому, як слушно зазначав В. Ф. Попондопуло, що правовідношення зберігає свої ознаки навіть існуючи у зміненому вигляді [32, с. 18–19]. Це означає, що припинення зобов'язального правовідношення не є його зміною, навіть тоді, коли виникає нове. Тобто зміна відбувається шляхом нашарування на існуючу фактичну підставу одних юридичних фактів — створення своєрідного «каркасу» [28, с. 173].

На думку О. О. Красавчикова, існує два напрямки зміни правовідношення:

- 1) за змістом;
- 2) за суб'єктами [31, с. 77].

При цьому, зміна зобов'язального правовідношення може відбуватися також щодо об'єкта і предмета. Так, зміна одного предмета виконання зобов'язання на інший може мати місце через застосування спеціального способу захисту прав, а саме заходів оперативного впливу, в таких випадках: якщо покупцем виявлено недоліки щодо якості товару за договором роздрібною купівлі-продажу, він має право вимагати від продавця або виготовлювача заміни на такий самий товар іншої моделі з відповідним перерахунком у разі різниці в ціні або відповідного зменшення ціни (ч. 1 п. 2, 3 ст. 709 ЦК України) [28, с. 173].

За суб'єктним складом зміна зобов'язальних правовідносин має місце у випадку правонаступництва. Наприклад, у ст. 621 ЦК України зазначається, що у разі невиконання боржником для кредитора певної роботи чи ненадання йому послуги кредитор має право виконати цю роботу власними силами [10]. У цьому випадку має місце виконання роботи не боржником, а кредитором [9, с. 30–31].

Зміна правовідношення є одним зі способів захисту цивільних прав (п. 6 ч. 2 ст. 16 ЦК України), яка в договірних відносинах трансформується в зміну договірною зобов'язання [8, с. 116].

Цивільним законодавством передбачено випадки зміни цивільного правовідношення у відповідь на порушення зобов'язання іншою стороною. За змістом ч. 1 ст. 678 ЦК України покупець, якому передано товар неналежної якості, вправі вимагати від продавця пропорційного зменшення ціни. Аналогічне право покупець має, коли отримує некомплектний товар (ч. 1 ст. 684 ЦК України). Також у випадку, якщо робота за договором підряду виконана з відхиленнями від умов договору, які погіршили робо-

ту, або з іншими недоліками, які роблять її непридатною для використання відповідно до договору або для звичайного використання роботи такого характеру, замовник може вимагати від підрядника пропорційного зменшення ціни роботи (ч. 1 ст. 858 ЦК України) [33, с. 46].

Поряд зі зміною правовідношення важливе місце займає етап припинення правовідношення. Так, зобов'язання припиняється частково або в повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом (ч. 1 ст. 598 ЦК України). Зокрема законодавець до підстав припинення зобов'язання відносить передання відступного (ст. 600 ЦК України), зарахування зустрічних однорідних вимог (ст. 601 ЦК України), за домовленістю сторін (ст. 604 ЦК України), прощення боргу (ст. 605 ЦК України), поєднанням боржника і кредитора в одній особі (ст. 606 ЦК України), неможливістю його виконання (ст. 607 ЦК України), смертю фізичної особи (ст. 608 ЦК України) та ліквідацією юридичної особи (ст. 609 ЦК України) [10].

На етапі припинення договірною зобов'язального правовідношення може бути застосовано такий спосіб захисту цивільних прав, як захід оперативного впливу, а саме односторонню відмову від зобов'язання в разі порушення зобов'язання. Таке право закріплюється у ст. 615 ЦК України.

Також можливо застосувати інший захід оперативного впливу, а саме відмову кредитора від прийняття виконання, якщо внаслідок прострочення боржника виконання зобов'язання втратило інтерес для кредитора (ч. 3 ст. 612 ЦК України). Наприклад, якщо продавець передав товар в асортименті, що не відповідає умовам договору купівлі-продажу, покупець має право відмовитися від його прийняття та оплати, а якщо він вже оплачений, — вимагати повернення сплаченої за нього грошової суми (ч. 1 ст. 672 ЦК України) [28, с. 173].

Припинення договору не спричиняє припинення зобов'язання. Якщо зобов'язання не виконане, воно продовжує діяти.

Для захисту суб'єктивних цивільних прав застосовуються способи захисту (наприклад, примусове виконання) і заходи цивільно-правової відповідальності (наприклад, при несплаті чи неповній сплаті грошової суми за зобов'язанням, застосовуються заходи щодо сплати процентів річних, а також сплати неустойки у формі пені). Крім того, кредитор має право вимагати відшкодування моральної шкоди, якщо це передбачено договором або законом.

У разі порушення зобов'язання щодо передання речей неналежного асортименту, кількості тощо, застосовується сплата неустойки у формі пені.

У випадку прострочення виконання зобов'язання під час дії договору кредитор має право застосовувати до боржника вимогу щодо сплати неустойки у формі пені. При цьому така вимога може пред'являтися кредитором, як на стадії дії договору, так і після припинення дії договору.

У разі завдання кредитору збитків порушенням договору, він має право пред'явити вимогу щодо відшкодування збитків.

Отже, вищенаведена дозволяє стверджувати, що способи захисту цивільних суб'єктивних прав мають безпосередній вплив на динаміку договірною зобов'язального правовідношення.

Список використаних джерел

1. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. изд. 2-е. М. : Статут, 2001. 411 с.
2. Кожевников С. Н. Меры защиты в советском праве. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1968. 20 с.
3. Стоякин Г. Я. Меры защиты в советском гражданском праве. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1973. 22 с.
4. Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. Х. : Право, 1998. 256 с.
5. Крашенинников Е. А., Шевченко А. С. Охранительные правоотношения и защита гражданских прав. *Субъективное право: проблемы осуществления и защиты*. Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1989. С. 48–51.
6. Ромовская З. В. Защита в советском семейном праве. Львов : Вища школа, 1985. 180 с.
7. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия / под ред. М. Ю. Тихомирова. М., 1997. 525 с.
8. Боднар Т. В. Деякі проблеми захисту цивільних прав у договірних зобов'язаннях. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 113–118.
9. Гринько Р. В. Заходи оперативного впливу у зобов'язальних право-відносинах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Хмельницький, 2015. 198 арк.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://bit.ly/2w1seVb>.
11. Левков А. А. Меры защиты в российском праве. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Волгоград, 2002. 28 с.
12. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность (Очерки теории). М. : Юрид. лит., 1976. *Универсальный учебник*. URL : <http://bit.ly/2vTYcCS>.
13. Заверуха С. В. Цивільно-правова відповідальність за договором купівлі-продажу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Хмельницький, 2014. 217 арк.
14. Малєин Н. С. О мерах ответственности. *Теория права: новые идеи*. М. : Изд-во ИГиП РАН, 1993. Вып. 3. С. 45–53.
15. Цивільне право України : в 3 кн. / за ред. Є. О. Харитонов, А. І. Дрішлюка . Одеса : Юридична література, 2005. Книга перша. 525 с.
16. Кархалев Д. Н. Меры защиты и меры ответственности в гражданском праве России : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. М., 2003. 180 л.
17. Цивільне право України / за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
18. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. М. : Статут, 2002. 848 с.
19. Хохлов В. А. Ответственность за нарушение договора по гражданскому праву. Тольятти : Волжский университет им. В. Н. Татищева, 1997. 320 с.

20. Гражданское право : у 3 ч. / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М. : Проспект, 1997. Часть 1. 600 с.
21. Цивільне право України / за ред. Р. О. Стефанчука. К. : Прецедент, 2005. 448 с.
22. *Родоман Т. О.* До питання способів захисту цивільних права та інтересів у контексті положень ст. 16 Цивільного кодексу України. *Судова апеляція*. 2015. № 4 (41). С. 65–70.
23. *Кот О. О.* Спеціальні способи захисту суб'єктивних цивільних прав. *Право України*. 2017. № 1. С. 91–100.
24. *Бервено С. М.* Проблеми договірної права України. К. : Юрінком Інтер, 2006. 392 с.
25. *Антонюк О. І.* Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2004. 205 арк.
26. *Саватьє Р.* Теория обязательств. Юридический и экономический очерк / пер. с франц. Р. О. Халфиной. М. : Прогресс, 1972. 439 с.
27. *Голубева Н. Ю.* Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання осіб. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2013. 40 с.
28. *Гринько Р. В.* Заходи оперативного впливу та динаміка зобов'язального правовідношення. *Університетські наукові записки*. 2014. № 2 (50). С. 168–176.
29. *Кот О.* Способи захисту договірних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 13–18.
30. *Черепашин Б. Б.* Правопреемство по советскому гражданскому праву. *Труды по гражданскому праву*. М. : Статут, 2001. 479 с.
31. *Красавчиков О. А.* Юридические факты в советском гражданском праве. М. : Госюриздат, 1958. 182 с.
32. *Попондопуло В. Ф.* Динамика обязательственного правоотношения и гражданско-правовая ответственность. Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1985. 112 с.
33. *Ромащенко І. О.* До питання про можливість визнання зміни правовідношення як способу захисту заходом цивільно-правової відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Вип. 37. Том 2. Ужгород, 2016. С. 46–49.

Надійшла до редакції 03.09.2019

Oleh OMELCHUK

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

Influence of Subjective Civil Rights Protection on the Dynamics of Contractual Obligations

The scientific article explores the influence of methods of protection of subjective civil rights on the dynamics of contractual binding legal relations. Scientific approaches to understanding the concepts of «protection» and «protection of civil rights» have been identified. Reference is made to the relevance of the concept of «protection of civil rights» as the application of a system of methods provided for by law aimed at «termination of violation, restoration or recognition of a civil right or compensation of damages caused to the entitled person». Features are described and the concept of ways to protect subjective civil rights is defined. The concepts of «means of protection» and «measures of protection» are distinguished. Special and general ways of civil rights are described. It is concluded that special ways of protecting civil rights are provided for in

the legal rules governing specific legal relations, in particular with regard to contractual binding legal relations. It is determined that civil law grants every person the right to protection of his civil right in case of its violation, non-recognition or challenge. It is stated that certain types of contractual obligations apply means of protection, which are measures of liability. The relationship between «operational measures» and «methods of self-protection» has been studied, and it has been determined that operational measures are a form of self-protection methods, as they have a number of common features. It has been proven that any legal relationship is in the dynamics associated with legal facts from the moment of its occurrence to the moment of termination, which are mostly distant from each other in time and space. It is justified that both general and special ways of protecting civil rights are possible at the stage of the establishment of a contractual binding legal relationship. Along with the emergence of a legal relationship, the stages of change and termination of the legal relationship occupy a place.

Keywords: *protection, civil subjective law, methods of protection, dynamics of legal relations.*